

QANG‘ DAVLATI TARIXINING XITOIY MANBALARIDA YORITILISHI

O‘g‘iloy Davron qizi Ozodova

Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

ozodovaogiloy41@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek davlatchiligida muhim o‘rin tutgan Qang‘ davlati tarixi yoritishda xitoy manbalarining o‘rni manbalar asosida yoritilgan. Qang‘ davlatining geografik o‘rni, poytaxti, hukdorlarning qarorgohlari va mahalliy aholining turmush tarzi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar xitoy solnomalari asosida keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Qang‘yuy, Bityan, O‘tror, “Syan Xan shu”, kengash, yuechji, Shoshtepa

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе источников освещена роль китайских источников в освещении истории государства Кан, сыгравшего важную роль в узбекской государственности. Сведения о географическом положении государства Кан, его столице, резиденциях правителей, образе жизни местного населения даны на основе китайских летописей.

Ключевые слова: Кангю, Битян, Отрор, «Сянь Хань Шу», Совет, Юэчжи, Шошстепа.

ABSTRACT

In this article, the role of Chinese sources in covering the history of the Kang state, which played an important role in the Uzbek statehood, is highlighted based on the sources. Information about the geographical location of the Kang state, its capital, the residences of the rulers, and the lifestyle of the local population is given on the basis of Chinese chronicles.

Keywords: Kangyu, Bityan, Otror, "Xian Han Shu", Council, Yuechji, Shoshstepa

KIRISH

Xitoy manbalari deganda, saroy tarixchilari tomonidan imperatorlari madh etilgan tarixiy asarlar ko‘z oldimizga keladi. Biroq, bu asarlarda Xitoyga qo‘shni bo‘lgan davlatlar, ularning geografik joylashuvi, shaharlari to‘g‘risida ham ko‘pgina ma‘lumotlar uchraydi.

Xususan, bu manbalarda O'rta Osiyoning qadimgi davlatlari to'g'risida ham ma'lumotlar o'rin olgan. Tan olishimiz kerakki, qadimgi davrlar, ayniqsa, eramizdan avvalgi davrdagi tariximiz bizga chet el tarixchilarining manbalari asosida yetib kelgan. Ungacha bizda yoki tarixnavislik bo'lmagan, yoki bor manbalar ham yo'q qilib yuborilgan. Qadimiy o'troq madaniyatimiz, o'ziga xos antik davlatlarimiz, an'analarimiz bo'lganligi hech kim inkor qila olmaydi. Ammo bizning mahalliy tarixchilarimizning aynan yozgan asarlari ham ayni damda mavjud emasligi inkor qilib bo'lmas haqiqat. Biz qadimgi tarixni fors, yunon-rim va eng asosiysi xitoy manbalari orqali o'rganamiz.

Jumladan, qadimgi davr davlatlari bo'yicha tadqiq etuvchi olimlar xitoy manbalariga murojaat qilishga majbur bo'ladi. O'zbekiston hududida eramizdan avvalgi davrda mavjud bo'lgan va o'zbek davlatchiligiga ulkan hissa qo'shgan davlatlardan biri - Qang' davlati to'g'risida ham xitoy manbalari ancha mufassal ma'lumot bergan. Qadimgi Xitoy manbalarida Qang' davlati mavjud bo'lganligi haqidagi ma'lumotlar mil. Av.v. II asrga to'g'ri keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qang' davlati bo'yicha tadqiqot ishi olib brogan tarixchilar, manbashunos olimlar talaygina. Ular orasida Karim Shoniyozov[1], Ablat Xo'jayev[2], B.Axmedov [3] kabi manbashunos va tarixshunos olimlarning ishlari anchayin e'tiborga molik.

Ular bevosita tadqiqot jarayonlarida xitoy solnomalaridan foydalanishgan. Jumladan, qadimgi xitoy solnomasi "Syan Xan shu" da Qang' va qang'lilar haqida ham so'z boradi. "Syan Xan shu" ("Birinchi Xan sulolasi tarixi") asari yirik mansabdor va tarixshunos oilasida tug'ilgan Ban Gu "Birinchi Xan sulolasi tarixi" asari muallifidir. Asarda O'rta Osiyo (qang'li, yuechji va usunlar haqida) va Sharqiy Turkiston qadim tarixi xususida qimmatli ma'lumotlarni uchratish mumkin. Xan shu ning 95-bobida O'zbekiston (ayniqsa, qang'li, yuechji va usunlar haqida) va Sharqiy Turkistonning qadimiy tarixi, xalqi va uning hayoti haqida ko'p muhim ma'lumotlarni uchratishimiz mumkin [4].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Akademik Karim Shoniyozov Qang' davlatining paydo bo'lgan davri xususida quyidagicha ma'lumot beradi:

Qang' davlati solnomalarda aytilgan davrdan ancha oldinroq mavjud bo'lgan. So'zsiz Qang' davlati O'rta Osiyoga bosib kelgan makedoniyalik Aleksandr qo'shinlari bilan yunon-makedoniyaliklardan tashkil topgan salavkiylar sulolasi (miloddan avvalgi 312–250-yillar)

bilan uzluksiz ravishda olib borilgan kurashlar natijasida taxminan miloddan avvalgi III asr boshida vujudga kelgan [5].

Demak, Qang' davlati Aleksandrning o'limidan so'ng boshlangan boshboshdqlikdan so'ng mustaqillik uchun harakat boshlagan va mustaqil davlat sifatida shakllangan. Qang' davlatining o'rni ko'pchilik olimlarning fikricha, zamonaviy Toshkent vohasiga to'g'ri keladi. Sharqdan Davan davlati bilan chegaradosh bo'lib, u bilan savdo-iqtisodiy va diplomatik aloqalarni olib borgan.

Katta Xan sulolasi tarixida "qang'lilar mamlakati podshosining turar joyi Loyuyenidagi Bityan shahrida" deb ma'lumot beriladi. Boshqa tarixiy manbalarda Loyuyeni nomi uchramaydi. Binobarin, uning qayerda joylashganligi aniqlanmagan. K. Shoniyozov Bityan shahrini Toshkent vohasida joylashgan, deb hisoblaydi. Chunki tarixiy manbalarda aytilishicha, Yaksart-Sirdaryo bo'yida qadimgi Kanqa - Kanka shahri xarobalari joylashgan [6].

Tarixchi olimlarning fikricha, Qang'yuy yoki Bityan shahri Sirdaryoning o'rta qismida joylashgan. Bu shahar haqidagi ma'lumotlarning faqat xitoychadagi manbalari bizgacha yetib kelgan xolos. Yunon, Eron va Hind manbalarida ham Qang' davlati haqida ma'lumotlar o'sha davrlarda yozilgan bo'lishi mumkin, lekin bu manbalar bizning davrgacha yetib kelmagan.

Katta Xan sulolasi tarixida "Qang' podshosining yozgi qarorgohi Loyuyenidan yetti kun yo'l yurib boriladigan yerda joylashgan",- degan ma'lumot beriladi. Shn-gu solnomalarida ta'kidlanishicha, "Qang' hokimi qishda (sovuqda), yozda (issiq paytlarda) bir yerda yashamas edi" Bu bilan bu fasllarda ularning turar joylari boshqa boshqa yerda bo'lish uqtirib o'tiladi [7].

Qang' davlatining qishki poytaxti Shoshtepa xarobalaridan joylashganligi haqida ma'lumotlar bor. Yozgi poytaxti haqida turlicha ixtiloflar bor. Ayrim tarixchilarning fikriga ko'ra yozgi poytaxt O'tror shahri o'rnida bo'lgan bo'lsa, ayrimlar Toshkent vohasining o'zida Ohangaron yoki Oqqo'rg'on tumanlari o'rnida joylashgan deb hisoblashadi. Qang' podsholari va ularga yaqin bo'lgan kishilar nihoyatda boy chorvadorlar bo'lishgan. Ular bahor kelishi bilan yaqinlari, qarindosh-urug'lari bilan birgalikda yozgi qarorgohda, ya'ni O'troga borib yozni o'tkazishgan. Kuzda esa qishlovni o'tkazish uchun Qang'ga qaytib ketishgan.

Katta Xan sulolasi tarixida (mil.avv. 202-mil. 25 yy) Qang' podshosi o'z oqsoqollari bilan maslahatlashib ish tutganligi haqida ma'lumot beriladi. Bundan xulosa chiqargan tadqiqotchilar o'sha davrda tashkil topgan Qang' davlatida kengash muhim rol o'ynaganligini, davlat kengashida qabila boshliqlari, harbiy sarkardalar faol qatnashganliklarini hamda ularning fikri hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lganligini ta'kidlaydilar[8].

Qang' davlati bilan deyarli bir vaqtda vujudga kelgan Davan davlatida ham hukmdorning yakka hokimiyati oqsoqollar kengashi bilan maslahatlashib ish tutganligi to'g'risida ma'lumotlar bor. Demak, bundan shuni xulosa qilish mumkinki, miloddan avvalgi III asrda O'rta Osiyo hududida joylashgan davlatlarda kengashning davlat boshqaruv tizimidagi o'rni yuqori bo'lgan.

Manbalarda Qang' davlati miloddan avvalgi II asrning oxiri va I asrning boshlarida ancha ravnaq topganligi va u Xitoyga nisbatan mustaqil siyosat yurgizganligi qayd etiladi. Qang'uy, hatto Xitoy bilan Farg'ona o'rtasidagi mojarolariga ham aralashadi. Miloddan avvalgi II asrning oxirlarida Farg'ona hududidagi Davan davlatiga Xitoy bir necha marotaba harbiy yurishlari amalga oshirdi. Davan davlati esa g'arbiy chegaradosh Qang' davlatida harbiy ko'mak ham so'raganligi manbalardan bizga ma'lum.

Xitoy qo'shinining Davanga ikkinchi marta yurishidan maqsad, bu viloyatning markaziy shahri bo'lgan Guyshanni (Kosonni) zabt etish, so'ngra boshqa shahar va qishloqlarni egallab, g'arbga Sug'diyonaga yo'l ochish edi. Bosqinchilarning Guyshanga yaqinlashib kelayotganligidan xabar topgan guyshanliklar qang'arlarga chopar yuborib, ularni voqeadan xabardor qiladilar va ulardan yordam so'raydilar [9].

Demak qadimda O'rta Osiyoda yonma-yon paydo bo'lgan 2 davlat Qang' va Davan davlatlari bir-biri bilan yaxshi diplomatik aloqalarni o'natgan hamda o'rni kelganida tashqi dushmanga qarshi ham bir safda turishgan. Qang' davlati hukmron doiralari o'sha davrda Xitoyda hukmronlik qilayotgan Xan imperiyasining bosqinchilik siyosatiga qarshi chiqib, ularni o'z chegarasiga, hatto unga yaqin bo'lgan Farg'ona va Qashg'ar yerlariga keltirmaslikka harakat qilishgan.

Xitoy tarixchisi Sima Syan bu elat haqida "ular urf-odatlari bo'yicha yuechjilarga o'xshab ketadi", deb yozgan. Xitoyning G'arbiy o'lkalari noibi imperatorga yuborgan ma'lumotlarida, "Qang'arlar iftixori zo'r, qo'pol xalq, bizning elchilarimiz oldida tiz cho'kib qulluq qilishga unamaydilar, biz tomonimizdan yuborilgan elchilarni usun elchilaridan ham pastga o'tqazadilar. Ularning (usunlarning) knyaz va oqsoqollariga taomni bizning oqsoqollarimizga qaraganda oldinroq beradilar", deb bu elatning mag'rurligini yozib qoldirgan [10].

XULOSA

Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston tarixiga bevosita bog'liq bo'lgan Xitoy xalqining qadimgi yozma manbalarini chuqur va atroflicha o'rganish, ulardagi ma'lumotlarni ilmiy muomalaga kiritish ham muhim ahamiyatga ega. Xitoy manbalarida bo'lib o'tgan voqealarning vaqti va o'rni aniq ko'rsatiladi, bir-biriga qarshi turgan qo'shinlarning umumiy soni aniq ko'rsatiladi. Qadimiy O'zbekistonning uzoq o'tmishdagi

ijtimoiy-siyosiy tarixini o'rganishda quyidagi xitoy manbalari muhim rol o'ynaydi.

E'tiborli jihati shundaki, Xitoy tarixchilari nafaqat davlatning hududiy chegaralari, geografik o'rni to'g'risida, balki hukmron doira va oddiy aholiga ham ta'rif berib, yozma manbalarda yozib qoldirgan. Ehtimol o'zidan keyin keladigan sulola yoxud hukmdorga xalqlar to'g'risida ma'lumot berib, u yoki bu davlat bilan qanday munosabatda bo'lishi kerakligini uqtirmoqchi bo'lgandir. Nima bo'lgan taqdirda ham, Qang' davlati va uning davlatchiligi tarixi to'g'risida Xitoy manbalari beradigan ma'lumotlarning o'rni beqiyosdir.

REFERENCES

1. Шониёзов К. Қанғ давлати ва қанғлилар. – Т.: “Фан”, 1990
2. Марказий Осиё тарихи Хитой манбаларида (қадимий ҳамда илк ўрта аср ёзма ёдгорликларидан таржималар ва тадқиқотлар).Т.:2016
3. Ахмедов Б. “Ўзбекистон тарихи манбалари” Т.:2001
4. Aziza Izzatova XITOIY MANBALARIDA O'RTA OSIYO HAQIDAGI MA'LUMOTLARNING AHAMIYATI // Academic research in educational sciences. 2022. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xitoy-manbalarida-o-rta-osiyo-haqidagi-ma-lumotlarning-ahamiyati>.
5. Шониёзов К. Қанғ давлати ва қанғлилар. – Т.: “Фан”, 1990, В.27.
6. В.Ј.Ешов, А.А.Одилв —О_збекистон тарихи I – јилд Т.:2013.в.174
7. В.Ј.Ешов, А.А.Одилв —О_збекистон тарихи I – јилд Т.:2013.в.173
8. Aziza Izzatova XITOIY MANBALARIDA O'RTA OSIYO HAQIDAGI MA'LUMOTLARNING AHAMIYATI // Academic research in educational sciences. 2022. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xitoy-manbalarida-o-rta-osiyo-haqidagi-ma-lumotlarning-ahamiyati>
9. Shamsutdinov R, Karimov SH. Vatan tarixi Т.: “Sharq”,2010. В.73
10. Ergashev Q, Hamidov H O'zbekiston tarixi. Т.:2015. В.76

